

tipul general al săbiilor cu limbă la mîner se dezvoltă în prima jumătate a bronzului mijlociu. În linie indirectă, probabil dintr-un tip micenian¹, și chiar dacă unele săbii miceniene propriu-zise sînt prevăzute cu limbă la mîner, tipul special (Naue II) de care este vorba în articolul ce-l recenzăm, ne apare izbitor de deosebit de tot restul săbiilor folosite în acea vreme în Grecia. Aceasta este desigur și cauza pentru care Catling, spre a distinge mai bine tipul Naue II cu limbă la mîner, se referă la cealaltă particularitate a lui, de lovit și împuns. Prezența acestor săbii cu limbă la mîner, de lovit și de împuns, în Egeea, stă desigur în legătură cu schimbarea tacticii de luptă. În această ordine de idei amintim că tactica bazată pe săbiile de lovit și împuns exista încă înainte de 1200 î. c. n. la popoarele din nordul Greciei; prezența tipurilor Sprockhoff I a și b este grăitoare. J. Myres², studiind tendința de lățire a lamei la unele săbii de împuns și punînd în legătură acest lucru cu mutarea centrului de greutate de la mîner spre lamă³, ajunsese la concluzia că tactica de lovire cu spada (folosește termenul *slashing-sword*) este o creație neîndoie-nic nord-balcanică. Este, pe de altă parte, semnificativ faptul că săbiile Naue II apar în Grecia tocmai la sfîrșitul perioadei miceniene, la începutul acelei epoci tulburi cînd migrații de popoare dinspre nord sînt atestate nu numai în Grecia, dar și în Orient. Fără a mai cerceta problema mult discutată a naturii și originii acestor popoare, precizăm numai că, împărtășind observațiile lui Reinecke asupra neveredicității migrației tipului Naue II din nordul Europei spre Grecia⁴, socotim că originea acestui tip în nordul Peninsulei

primelor săbii cu limbă la mîner din Europa centrală, în *Sargelia*, 1937, p. 207; cf., de asemenea, P. Reinecke, *Germania*, XV, 1931, p. 217.

¹ I. Nestor, *op. cit.*, p. 205.

² J. Myres, *Who were the Greeks?*, p. 426 și, mai ales, p. 429.

³ A se vedea, de asemenea, observațiile lui I. Nestor, *op. cit.*, p. 162, asupra stării minierelor la unele săbii de împuns, cum este aceea de la Boiu.

⁴ P. Reinecke, *op. cit.*, p. 220.

Balcanice, undeva în bazinul mijlociu al Dunării, ni se pare a avea cele mai multe șanse de probabilitate. Fără îndoială micenienii le-au adoptat din necesități militare și e foarte probabil ca ei să fie răspunzători de răspîndirea lui și a variantelor lui în zona răsăriteană a Mediteranei; dar părerea lui Catling (p. 125) că: „un armurier micenian oarecare a avut destulă ingeniozitate să creeze un nou tipar de sabie care să însemne o altă direcție de dezvoltare a liniei urmată de predecesorii și contemporanii săi”, ni se pare cu totul neverosimilă. Renunțăm să mai discutăm părerea lui Childe asupra originii orientale a acestor săbii Naue II cu limbă la mîner, căci în această privință ne alăturăm pe deplin celor spuse de Catling.

Înainte de a încheia, cred necesar să subliniez meritul studiului de a fi atras atenția asupra Greciei ca centru de dezvoltare ulterioară a acestor săbii. Într-adevăr, după ce tipul a fost adus de la Dunărea de mijloc spre sud, nu este exclus ca în perioada imediat următoare anului 1200, unele exemplare din această serie cu limbă la mîner să fi făcut drumul în sens invers, spre nord, după ce, în prealabil tipul suferise unele modificări în Grecia. În această ordine de idei semnalăm un exemplar găsit la Spălnaca, inedit în Muzeul din Aiud, colecția Bethlen, care se aseamănă mult, mai ales la mîner, cu sabia din Muzeul de la Nicosia publicată de Catling.

Alexandru Vulpe

L. BYVANCK-QUARLES VAN UFFORD,

Les bols mégariens. La chronologie et les rapports avec l'argenterie hellénistique. În *Bulletin van de Vereeniging tot bevordering der Kennis van de antieke beschaving*, XXVIII, 1953, p. 1—21.

Bolurile „megariene”⁵ pun numeroase probleme, care ar merita să fie studiate fiecare

⁵ În tot cuprinsul articolului, am menținut termenul de cupe „megariene”, folosit de autoare, deși noi optăm pentru forma cupe „deliene”.

în parte și cu multă atenție. Articolul acesta, datorit cercetătoarei¹ L. Byvanck-Quarles van Ufford, tratează problema sub aspectul ei cronologic și stilistic. Aceste boluri au fost folosite în toate țările lumii elenistice, cu anumite diferențe în forme și ornamentare, începând din prima jumătate a sec. III î. e. n. și pînă în epoca imperială romană.

Începând printr-o enumerare a diferitelor tipuri de boluri „megariene”, autoarea a încercat datarea lor și legăturile pe care le au cu primele produse aretine (*terra sigillata*), dînd ca o completare și cîteva date asupra unor vase de argint, sticlă și faianță din vremea elenistică.

După felul de ornamentare, se disting zece tipuri principale². Dintre acestea, bolurile cu caliciu vegetal prezintă cel mai mare interes, acestui tip aparținîndu-i cele mai frumoase exemplare. Ornamentul constă dintr-un caliciu de frunze care, pornind de la un medalion central de pe fund, cuprinde vasul în întregime. Se găsesc în acest ornament cele trei variante de lotos: frunzele ascuțite de *Nymphaea caerulea*, frunza rotundă de *Nymphaea lotos* și frunza lată și rotundă, cu marginea superioară răsfrîntă, de *Nymphaea nelumbo*. Dar, totodată, se mai întîlnesc și frunze de acant, de palmier, frunze lungi și foarte înguste, care amintesc feriga. Ornamentarea cu caliciu vegetal a fost foarte apreciată în atelierele din Atena, Pergam, Antiochia și Delos, fiind folosită încă de la primele exemplare de boluri „megariene” și pînă la ultimele cunoscute. Al doilea tip de boluri „megariene” este acela cu ove (*godrons*); pe aceste boluri, un caliciu compus dintr-un mare număr de petale subțiri și prelungi acoperă în întregime vasul. Uneori, petalele sînt separate printr-un rînd de perle, iar în alte cazuri sînt așezate în serpentine. Termenul folosit de H. Thompson pentru acest tip de boluri „long-petal type” redă foarte bine caracterul ornamentului. Aceste

boluri sînt specifice pentru atelierele din Atena: la Delos, de asemenea aceste boluri sînt bine reprezentate, dar ornamentarea este mai rigidă și lipsită de viață. Bolurile cu imbricații sînt ornamentate cu mici frunzișoare, ce se acoperă parțial, ca niște solzi sau țigle. În cele mai vechi exemplare, se recunoaște încă forma de lance a frunzei de lotos. Bolurile cu umflături (proeminente) sînt acoperite cu mici proeminențe. Alte boluri au o ornamentare deosebită, întîlnită pe scutul macedonean și pe monedele macedonene; pe baza acestei caracteristici, autoarea le numește: „boluri cu ornament de tip macedonean”. Se mai cunosc și „bolurile cu ornament hexagonal”, avînd linii fie incizate, fie în relief. Aceste ultime tipuri sînt mult mai puțin frecvente.

Un alt tip de boluri „megariene” se distinge printr-un ornament alcătuit din mai multe zone orizontale și suprapuse, clar separate unele de altele prin linii în relief. Autoarea articolului le-a denumit: „boluri cu ornamentare orizontală”; ele sînt mai ales caracteristice pentru atelierele din Delos, dar se găsesc și în Asia Mică, în Rusia meridională și în Italia. Pe aceste boluri, se remarcă o mare varietate de ornamente: meandre, ramuri de iederă sau vrejuri formînd ghirlande, frize cu volute de acant, uneori o serie de figuri umane fără nici o legătură între ele sau repetîndu-se în jurul vasului; zonele figurate au o valoare pur decorativă. În bolurile cu ornamentare orizontală, caliciul vegetal joacă un rol secundar. Decorarea cu figuri omenești are mai mare importanță la Atena. Bolurile „cu decor variat” au ornamentul tot în benzi orizontale, dar aici separarea între zone nu este prea bine accentuată. O corolă vegetală înconjoară medalionul central și figurile reprezentate au numai o funcțiune decorativă. Uneori, se găsesc figuri și grupe mitologice, care par a fi fost inspirate de statui. Reprezentări de figuri cu legătură organică între ele și cu subiect sînt rare. Într-o singură specie ornamentarea cu figuri are un subiect: „aceea a bolurilor homerice”, sau a „bolurilor cu subiecte literare”, impo-

¹ L. Byvanck-Quarles van Ufford este de părere că e bine să reținem pe cît posibil numirile utilizate de F. Courby.

dobite cu motive mai mult sau mai puțin continue și imprumutate din epopeile homerice, din trăgедii, din mitologie sau luate din viața de toate zilele.

Pentru datarea bolurilor „megariene”, săpăturile de la Atena procură elementele cele mai prețioase. H. Thompson a descris foarte detaliat și precis conținutul celor cinci puțuri și cisterne, descoperite în regiunea „Agora” a Atenei¹. Datorită acestor descoperiri ne putem face o idee generală asupra dezvoltării artistice în producția bolurilor „megariene” la Atena. Niciodată nu s-au găsit în săpăturile de la Atena fragmente de boluri „megariene” împreună cu fragmente de vase attice cu figuri roșii. Deci, se poate trage concluzia că bolurile „megariene” nu au fost produse la Atena înainte de secolul III î. e. n. Bolurile „megariene” găsite aici se caracterizează prin adâncimea lor și prin marginea evazată; ele mai au o linie incizată sub buză și, uneori, una sau chiar două în jurul medalionului central de pe fund.

Printre exemplarele cele mai vechi, Schwabacher deosebește fragmente cu „proeminente” și cu umbricatii, compuse din frunzișoare care amintesc pe cele de lotos. Aceleiași grup el atribuie și bolurile cu caliciu vegetal, contemporane cu primele fragmente descrise de Thompson. Descoperirile de la Atena ne-au ajutat să ne facem o idee asupra dezvoltării bolurilor „megariene”; totuși, în arta elenistică, nu e permis să ne oprim la produsele unui singur atelier.

Pergamul a fost un alt centru foarte important. Dispunem de două fapte pentru a fixa cu aproximație cursul dezvoltării bolurilor „megariene” din această vestită localitate: un frumos bol cu caliciu vegetal a fost găsit la o oarecare adâncime, împreună cu cele mai vechi temelii din perioada regilor;

el ar data, deci, de pe la 225 î. e. n. Apoi, bolul „megarian” de la Pergam găsit la Atena, arată cum se reprezenta același ornament în a doua jumătate a sec. II î. e. n. Pe bolul din anul 225, acantul redat cu vioiciune aproape naturală domină decorul, *Nymphaea caerulea* ocupând al doilea plan. Bolul pergamian găsit la Atena reprezintă ultima fază a dezvoltării acestui ornament: virfurile frunzelor de acant nu se mai îndoaie în același sens, ci se îndoaie două câte două, una către cealaltă, accentuând stilizarea decorativă a ornamentului. Se observă aceleași etape în reproducerea plantei *Nymphaea nelumbo*, reprezentată, mai întâi, într-o manieră aproape naturalistică, cu indicarea precisă a nervurilor și a conturului, ceea ce dă frunzei un efect de plasticitate. Pe bolul pergamian de la Atena, conturul este exagerat și nervurile au dispărut, o mică bractee în locul nervurii mediane marchează efectul decorativ al ornamentului în formă de cruce. Între 225 și 125 î. e. n. se poate remarca pe cupele deliene o evoluție de la naturalism spre o stilizare moderată.

Săpăturile de la Delos au scos la lumină un foarte mare număr de fragmente de boluri „megariene”. Dar, din această mare cantitate de cioburi, abia cele mai vechi datează de la sfârșitul sec. III. Așadar, este probabil că producerea lor a început către anul 200 î. e. n.; poate că activitatea acestor ateliere va fi fost stimulată prin sosirea cleruhilor, attici în anul 166. În orice caz, către mijlocul sec. II producerea bolurilor „megariene” atinge apogeul său. Din punct de vedere al decorului, bolurile din Delos aparțin tipului de ornamentare orizontală. În jurul medalionului central de pe fund, se observă de obicei o corolă vegetală, care ocupă de cele mai multe ori numai partea inferioară a bolului; partea superioară este împodobită cu două sau trei zone cu diferite ornamente, net separate cu linii perlate sau în relief. Uneori, se găsește o ornamentare alcătuită din imbricatii sau proeminente, terminate în partea de sus cu una sau mai multe benzi ornamentate diferit. Varietatea ornamentelor e mare. Pe bolurile „megariene” din

¹ Pentru studiul bolurilor „megariene” trebuie să se pornească de la cartea lui F. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, Paris, 1922. Totuși, descoperirile de la Atena, descrise de H. Thompson *Two centuries of hellenistic pottery*, în *Hesperia*, III, 1934, p. 310—476 și de către W. Schwabacher, *Hellenistische Reliefkeramik in Kerameikos*, AYA, 45, 1941, p. 182—228 au mai schimbat rezultatele lui Courby din mai multe puncte de vedere.

Delos aproape toate motivele cunoscute au fost utilizate; se întâlnește chiar ornamentul caracteristic al vaselor pergamiene, compus din frunze de iederă.

Pentru dezvoltarea caliciului vegetal, bolurile deliene au o importanță deosebită. Întâlnim toate varietățile de ornamente folosite în alte centre. Se observă tendința frunzelor de lotos de a se îndoi în unghi din ce în ce mai ascuțit, pînă ce se îndoiesc complet. Cea mai mare modificare se vede la frunzele de *Nymphaea nelumbo*, avînd nervurile din ce în ce mai stilizate; uneori, ele sînt înlocuite cu imbricații și, ca la Pergam, conturul este accentuat în chip exagerat. În etapa următoare, nervurile dispar; nu rămîne decît conturul exagerat și o mică bractee, care marchează locul nervurii mediane. Apoi, bracteea dispare și cadrul ei se umple cu motive vegetale și cu păsări, chiar și cu mici scene figurate. Ajunsă în acest punct, dezvoltarea se oprește; este o particularitate, care, pentru datare, va fi de un interes deosebit.

Între cele mai vechi fragmente de boluri găsite la Antiochia și între cele de la Atena se remarcă o asemănare izbitoare. Se poate deduce că ele sînt contemporane și că primele fragmente de boluri de la Antiochia trebuie datate, ca și cele de la Atena, către mijlocul și în a doua jumătate a sec. III. Pe unele exemplare, se observă o influență a bolurilor de la Pergam, mai ales prin folosirea frunzei de acant. Către începutul celei de-a doua jumătăți a sec. II, ornamentarea devine din ce în ce mai săracă și lipsită de gust artistic.

La Corint s-a observat o întrerupere aparentă între perioada care precede distrugerea orașului în 146 î. e. n. și perioada de refacere a sa în vremea lui Iulius Caesar. Un număr de fragmente de boluri „megariene” a fost descoperit sub stoa romană, la sud de agora, în puțuri, datînd sigur dinainte de 146.

În ceea ce privește bolurile „megariene” găsite la Sparta, se poate afirma că ele prezintă o influență evidentă a ceramicii din Pergam, dovedind, astfel, că producția n-a

început înainte de sfîrșitul secolului III, nici chiar, probabil, înainte de sec. II. O caracteristică a olarilor din Sparta este așezarea bolurilor pe mici suporturi în formă de cochilie, particularitate întâlnită de altfel și în alte părți. În ornamentare, caliciul vegetal este frecvent, dar este reprodus într-o formă aspră și schematizată.

Alte așezări nu au procurat amănunte privind datarea bolurilor „megariene”. Bolurile provenind din Egipt prezintă, în general, tipul caracteristic al atelierelor din Delos. Bolurile descoperite în sudul U. R. S. S. au o bogată ornamentare, uneori chiar prea încărcată. Frunza de acant dublă nu se găsește decît pe bolurile din această regiune. În cea mai mare parte, bolurile găsite aici au fost importate din Delos; altele reprezintă imitații locale. Un bun atelier se găsea la Olbia; produsele sale se recunosc prin semnătura de pe medalionul central purtînd numele de „kirbeis”, în jurul unui cap de „Tyche”.

Produsele atelierelor din Italia sînt de un interes primordial. Fără îndoială, a existat aici un import de boluri „megariene”. S-a găsit chiar la Tarent un tipar semnat de olarul delian Ariston; se poate ca o filială a acestui atelier să fi lucrat în acest oraș. Apoi, în prima jumătate a sec. I î. e. n., s-au instalat ateliere în Italia centrală, C. Popilius și C. Lappius fiind olarii cei mai cunoscuți. Bolurile produse de ei se disting printr-o ornamentare precisă, dar schematizată și printr-un model mai reliefat. Totuși, există paralele remarcabile cu bolurile grecești. Se recunosc benzile cu diferite ornamente, cum este meandrul, ghirlanda cu frunze și volutele de acant, cunoscute din repertoriul de ornamente deliene. Apoi, caliciul vegetal joacă un rol important, deși este mai schematizat. Se compune din frunze de acant, de *Nymphaea caerulea* și de palmier stilizat; între frunze, se observă uneori patere și „bucranii” altelei ornamente convenționale. Două boluri de tip delian, cu o decorație identică, au fost găsite în U. R. S. S. Ideia de a accentua exagerat conturul lotos-ului *Nymphaea nelumbo* și de a înlocui, în interiorul acestui cadran

nervurile frunzei prin scene figurate, se regăsește pe bolurile italiene exact în punctul unde dezvoltarea acestor boluri s-a oprit în Delos. În felul acesta, legătura dintre produsele lui C. Popilius și ceramica din Delos pare să fie atât de strânsă, încât se poate admite că, după pustiirea insulei Delos, la 88 î. e. n. olarii delieni s-au refugiat în Italia, instalându-și aici noi ateliere.

În ceea ce privesc legăturile dintre bolurile italiene și vasele din specia *terra sigillata*, ele sînt evidente, atât din punct de vedere tehnic, cît și prin stil și motive. Începutul ceramicii *terra sigillata* datat către 25 î. e. n., confirmă data propusă pentru ultimele boluri „megariene”.

Pentru a înțelege istoricul ceramicii *terra sigillata*, este de ajuns să se rezume rezultatul studiilor Dragendorff-Wattinger asupra repartizării și datării diferitelor ateliere. Atelierul lui M. Terennius Tigranus este cel mai important, pentru că el cuprinde perioada întreagă a fabricării vaselor *terra sigillata*.

Dezvoltarea ornamentului este foarte bine fixată. Este interesantă examinarea raporturilor acestor vase cu bolurile ieșite din atelierele grupului lui Popilius și chiar cu bolurile „megariene” anterioare. Ghirlandele cu volute și cu vreji, frunzele alternînd cu fructe, frunzele de stejar și cu ghinde se găsesc în repertoriul ornamentelor deliene ca și pe vasele din grupul lui Popilius și pe vasele *terra sigillata*. Așadar, există raporturi precise între motivele de pe bolurile „megariene” și între motivele vaselor în *terra sigillata*.

În legătură cu dezvoltarea ornamentului cu caliciu vegetal și cu originea sa, se precizează următoarele: printre tipurile de boluri „megariene” numai tipul cu caliciu vegetal a rămas în folosință de la aproximativ mijlocul secolului III. pînă la începutul epocii imperiale. Numai bolurile cu caliciu vegetal sînt deci, utile pentru a urmări dezvoltarea ornamentului în timpul întregii perioade de existență a acestor vase.

În secolul III, bolurile cu caliciu vegetal erau la modă la Atena și la Antiochia; apoi, de la 225, la Pergam. În primele două centre:

ornamentarea era foarte asemănătoare. Caliciul se compune din frunze de *Nymphaea caerulea*, de palmier sau de ferigă, alternînd cu pedunculii cu flori. Specific pentru Atena sînt vreji cu ciorchinii de struguri în locul pedunculilor; la Antiochia, pedunculii au flori fine. Uneori se întîlnesc și mici figuri printre vreji. Se remarcă o tendință de naturalism, care nu copiază fidel natura, ci o realizează, fără a pierde din vedere exigențele unui aranjament decorativ. Către începutul secolului II, ornamentarea cu caliciu vegetal a fost redusă la Atena la o simplă corolă vegetală în jurul unui medalion central de pe fund.

La Antiochia, de asemenea, dezvoltarea are puțină viață. Spiralele domină decorul; în același timp, se constată o influență evidentă a ceramicii pergamiene. Din contră, la Pergam, viața artistică a epocii se reflectă chiar pînă și în decorarea bolurilor. Aici, frunza de acant e preferată. Către mijlocul și în a doua jumătate a secolului II, gustul pentru efectul decorativ scade; acum, ornamentarea merge spre stilizare și chiar spre schematizare.

Este foarte important să știm pe ce cale decorul cu caliciu vegetal a intrat în repertoriul olarilor greci. Această problemă este inevitabil legată de aceea a originilor bolurilor „megariene”. În general. Antoarea articolului analizează rînd pe rînd ipotezele emise asupra acestei probleme, arătînd că, încă din 1904, Zahn a demonstrat că originea cupelor „megariene” trebuie căutată în Egipt. M. Kraus, însă, socotește că originea acestor vase trebuie căutată pe teritoriul grecesc. L. Byvanck-Quarles van Ufford crede că Zahn a indicat drumul cel adevărat, deoarece bolurile „megariene” găsite la Atena și la Antiochia prezintă aceleași ornamente; avem, deci, la Atena și la Antiochia, două versiuni ale unui exemplar originar.

Originea decorării cu caliciu vegetal nu trebuie căutată exclusiv în domeniul bolurilor „megariene”. Un caliciu vegetal se află pe un vas de aur, descoperit la Tell Basta și datat în timpul dinastiei lui Ramses; de asemenea, caliciul vegetal se află pe un vas

descoperit în Luristan, pe altul de la Ras Shamra și pe vase găsite în tezaurul de la Touk el Garmous.

L. Byvanck-Quarles van Ufford analizează, apoi, foarte atent acest ornament al caliciului vegetal, găsindu-l exprimat într-o formă naturalistică pe exemplarele de vase din secolul III. Apoi urmărește dezvoltarea acestui ornament al caliciului vegetal și în secolul II î. e. n. Către începutul secolului I î. e. n., caliciul vegetal dispare.

Istoricul ornamentului cu caliciu vegetal pe bolurile „megariene” ne-a făcut cunoscut un aspect al artei decorative elenistice. În secolul III, se constată o vivacitate quasi-naturală a acestui ornament; în prima jumătate a secolului II, o predilecție pentru efectele de plasticitate și, astfel, pentru un naturalism mai pronunțat. În a doua jumătate a secolului II, această tendință este înlocuită cu o stilizare decorativă, care sfârșește printr-un veritabil schematism. În fine de la mijlocul secolului I, motivul cu caliciu vegetal rămâne să se folosească ocazional.

Socotim că articolul rezumat aci este de un interes deosebit pentru cercetările noastre, mai ales că el reprezintă prima încercare de cronologie a cupelor „megariene” în general.

Irina Casan-Fianga

J. CARCOPINO, *Notes sur les deux bustes trouvés à Volubilis en 1934—1944, Société archéologique de Constantine, Livre du centenaire, 1852—1952, Tome LXVIII, 1953, p. 63—85.*

Cu perspicacitatea și, aș spune, cu fan-tezia care-l distinge întotdeauna, J. Carcopino reexaminează cele două minunate busturi de bronz, găsite la Volubilis — unul reprezentând un cetățean roman, celălalt un principe grec — cunoscute mai demult prin studiile unor specialiști de seamă dar rămase încă subiecte de controversă pentru cronologie sau identificare.

În ceea ce privește bustul roman, identificarea e sigură, grație numelui incizat pe el, în litere încrustate cu argint — CATO. Este Cato cel Tânăr, nefericitul dușman al lui Caesar, care a preferat mai curînd să moară, decât să supraviețuiască înfrîngerii sale.

Controversa pornește însă de la datarea acestui portret, care, pe baza formei prelun-gi a bustului — a cărei linie inferioară se oprește sub mușchii pectorali — a fost datat cu multe ezitări în perioada cuprinsă între epoca Flaviilor și aceea a lui Traian, cînd corespondența lui Pliniu cel Tânăr indică o reînnoire a cultului memoriei lui Cato din Attica, în rândurile aristocrației romane. Cato din Volubilis ar fi o reproducere executată aproape 150 de ani după moartea eroului din Utica, după un portret contemporan. Ch. Picard a fost singurul care, fără să țină seama de preținsa „lege a evoluției busturilor” — considerată pe nedrept absolută — a datat bustul în epoca lui Augustus. Spre această datare se îndreaptă și J. Carcopino, ajungînd și la interesante precizări. Adînc cunoscător al istoriei romane și în special a perioadei tulburi și agitate dintre sfîrșitul republicii și începutul imperiului, el fixează foarte verosimil momentul cînd a fost executat portretul, adică în anul 57 î.e.n., cînd Cato, trimis la Cipru să lichideze moștenirea lui Ptolemeu, a vîndut la licitație imensa lui avere. Cu acest prilej trebuie să fi fost înconjurat de negustori, de colecționari și de artiști, capabili să evalueze obiectele de artă la adevărata lor valoare, și e logic să ni-l închipuim printre experți și sculptorul căruia îi datorăm frumosul bust. Această datare în anul 57 î.e.n. este confirmată de detaliul caracteristic al numelui încrustat pe piept în litere de argint, care este un „unicum” și constituie prin urmare o dovadă evidentă a unei folosiri limitate în spațiu și în timp. Tot lui Carcopino îi revine meritul de a fi atras atenția asupra unui pasaj din Suetoniu (*Aug.*, VII, 2), care menționează un portret al lui Augustus copil, cu numele scris în litere încrustate cu fier: deoarece Augustus s-a născut la 24 septembrie 63, *imaguncula puerilis* de care vorbește Sue-